

Utjecaj televizijskih sadržaja na djecu

Smjernice za klasifikaciju televizijskih sadržaja

dr. Ivana Zečević

Donator: UNICEF

Prosinac 2010.

UVOD

Danas kada imamo mnogo televizijskih kanala i sadržaja, koje možemo da gledamo svaki dan, roditeljima je veoma teško da iskontroliraju kvalitet svih tih sadržaja i da se, u svemu tomu, snađu i naprave odgovorajući odabir za svoje dijete. Svako dijete, prema UN Konvenciji o pravima djeteta, ima pravo da prima informacije¹, bilo usmeno ili pismeno, i država treba da mu omogući pristup informacijama i materijalima iz različitih domaćih i međunarodnih izvora, naročito onih koji imaju za cilj unapređenje djetetove društvene, duhovne i moralne dobrobiti i fizičkog i mentalnog zdravlja². S tim u svezi država, također, treba da podrži razvoj određenih smjernica za zaštitu djeteta od informacija ili materijala koji štetno djeluju na njegovu dobrobit³. Kako bismo, što je moguće bolje, prevenirali potencijalne negativne posljedice utjecaja medija na razvoj djeteta, Regulatorna agencija za komunikaciju je, u suradnji sa UNICEF-om, odlučila da koncipira smjernice za klasifikaciju televizijskih sadržaja koje bi koristile, kako zaposlenima u televizijskim postajama, tako i onima koji proizvode televizijske sadržaje. Vrlo važna funkcija ovog dokumenta ogleda se i u tome što on može da pomogne i u edukaciji roditelja o potencijalnoj štetnosti određenih sadržaja na razvoj djeteta, jer su roditelji ti koji trebaju svoje dijete da štite od takvih sadržaja. Na državi je da poduzme sve moguće mjere kako bi zaštitila svakog svog "malog" stanovnika, ali su roditelji ti koji provode najveći dio vremena sa svojom djecom i koji mogu da kontroliraju daljinski upravljač.

U današnje vrijeme mediji vrše dominantan utjecaj na život svakog pojedinca. Oni emitiraju brojne i raznolike sadržaje jer moraju da zadovolje različite ukuse svojih gledatelja. Među tim raznolikim sadržajima, pored obrazovnih, sportskih i drugih, koji ne ostavljaju negativne posljedice na gledatelje, emitiraju se i oni koji u sebi sadrže nasilje, pornografiju i koji potiču stvaranje i održavanje stereotipa.

Djeca veći dio vremena provode uz različite vrste medija i u njima pronalaze sadržaje koji su im privlačni, koji im daju odgovore na razna pitanja i nedoumice. Vrlo malo djece i

¹ članak 13, UN Konvencije o pravima djeteta

² članak 17, UN Konvencije o pravima djeteta

³ članak 17, točka (e), UN Konvencije o pravima djeteta

mladih ljudi zna da učestvuje u medijskom životu jednog društva. Oni se, većinom, prepuštaju sadržajima i prihvataju ideje kojima su ti sadržaji prožeti.

TELEVIZIJA KAO UTJECAJAN MEDIJ

Televizija je najdominantniji medij u životu djece i mladih i, kao takva, utječe na njihove stavove, sustav vrijednosti i vjerovanja. Istraživanja⁴ pokazuju da dulje i češće izlaganje televizijskim sadržajima doprinosi formiranju čvršćih i konvergentnijih stavova i ponašanja kod gledatelja. Koliko god da je važno koliko djeca vremena provode ispred malih ekrana, još je važnije prema kojim sadržajima upravljaju pozornost. Kako televizija predstavlja jedan snažan model identifikacije, ona je jedan od izvora posredstvom kojeg djeca uče o ljudskim odnosima u društvu. Ona drastično mijenja način na koji djeca dolaze do informacija, jer djeca imaju vrlo malo iskustva i njihovo znanje nije veliko, a i ograničeno je na taj način što nemaju dovoljno odgovorajućih informacija⁵. Njen efekt je još snažniji ukoliko ona podržava sustav vrijednosti, koji je dominantan u obitelji djeteta, školi koju pohađa, njegovoj vršnjačkoj skupini i širem okruženju.

Međutim, moramo napomenuti da televizija ne djeluje u vakuumu i da se njen utjecaj razlikuje od osobe do osobe⁶. Utjecaj televizije na osobnost gledatelja razlikuje se, s obzirom na to o kojem je spolu riječ, koji je socioekonomski status osobe, iz kakve obitelji dolazi, te kolika je razina njenog obrazovanja.

Sadržaji koji se nude na televiziji su raznovrsni i kreću se od onih kvalitetnih i korisnih, do onih nekvalitetnih i potencijalno štetnih. Kako je njihov utjecaj na razvoj ljudske jedinke velik i značajan, postavlja se pitanje na koji način se djeca mogu zaštititi upravo od tih potencijalno štetnih i nekvalitetnih sadržaja. Postavlja se pitanje kako i zbog čega je potrebno zaštititi djecu od određenih sadržaja, koji se procjenjuju kao neprimjereni, kada se oni razlikuju po spolu, socioekonomskom statusu obitelji iz kojih dolaze, kao i po razini fizičkog, mentalnog i psihičkog razvoja, jer je ova razlika velika među djecom različitih uzrasta. Ona utječe na način na koji djeca gledaju i razumijevaju ono što gledaju na televiziji.

Samim rođenjem dijete počinje da stupa u različite odnose s osobama i predmetima iz svoje okolice. Proces koji ljudsku jedinku osposobljava za društveni život i pomaže joj u

⁴ Đerić, I., Studen, R. (2006), *Stereotipi u medijima i medijsko opismenjanje mladih*, Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja, Beograd, 38, 2, 456 – 471.

⁵ Evra, V.J. (2004), *Television and child development*, Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey.

⁶ Evra, V.J. (2004), *Television and child development*, Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey.

formiranju osobnosti je proces socijalizacije. Ovaj proces, koji u sebe uključuje četiri izvora: obitelj, vršnjake, školu i društvenu sredinu, dobiva jednu novu dimenziju, posredstvom medija. Važan cilj aktivnosti ovih izvora socijalizacije jeste da nove generacije nauče da se ponašaju sukladno prihvaćenim društvenim normama i da formiraju ponašanje koje doprinosi održavanju i funkcioniranju društva u kojem žive⁷.

Kod socijalizacije moguće je razlikovati dva procesa, pomoću kojih djeca stječu stavove, vrijednosti i obrasce socijalnog ponašanja⁸. Prvi je proces *izravnog podučavanja* od strane roditelja ili drugih izvora socijalizacije. Ovdje je karakteristično da bilo koji izvor socijalizacije pokazuje, relativno jasno, što želi da dijete nauči i njegovo ponašanje nastoji da oblikuje pomoću nagrade i kazne. Drugi proces se odnosi na *učenje po modelu*. Pomoću imitiranja stavova i ponašanja, kako roditelja, tako i drugih izvora socijalizacije, dijete najčešće formira crte osobnosti. Ustvari, ponašanje bilo kojeg od izvora socijalizacije, koje predstavlja model, može često da poništi učinak izravnog podučavanja. To znači da se učenje po modelu dešava vrlo brzo i da se tako usvajaju dijelovi ili čitavi obrasci ponašanja, za razliku od instrumentalnog obučavanja. Ovo je vrlo značajan podatak danas, kada znamo da su djeca i mladi sve više upravljani na sadržaje koje dobivaju iz različitih medijskih izvora, naročito televizije i interneta.

Ono što bi trebalo imati na umu jeste to da utjecaji medija nisu uvijek jasno vidljivi jer ne djeluju odmah, već mogu imati odloženo djelovanje, pa je zato teško istraživati posljedice utjecaja medija jer je teško dokazati njihovo podrijetlo. Mediji djeluju na više aspekata ljudske osobnosti: na znanje (jer se iz medija uči), oblikuju naše mišljenje, djeluju na naše emocije (jer tijekom gledanja osjećamo strah, ljutnju, ljubav, bijes, bol, itd.), izazivaju fiziološke reakcije (jače lupanje srca, viši krvni tlak, itd.), vrše utjecaj i na ponašanje.

⁷ Rot, N. (1994), *Osnovi socijalne psihologije*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.

⁸ Bandura, A. (1990), Uloga procesa učenja u modelu razvoja ličnosti, u: *Proces socijalizacije kod djece*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.

KAKO TEČE RAZVOJ DJETETA I KOJE SU NJEGOVE SPECIFIČNOSTI

Proces socijalizacije kod ljudske jedinice počinje njenim rođenjem i slobodno se može reći da traje cijeli život. Razlike su samo u načinima na koje djeca, kasnije mladi i odrasli ljudi, uspostavljaju kontakte, te koliko kritički i obazrivo pristupaju i prihvataju informacije koje dolaze iz vanjske sredine. Razvoj djeteta od rođenja do odraslog uzrasta prolazi kroz određeni broj razvojnih faza, ali i kriza. Na saznanji razvoj ljudske jedinice, u ovom radu, gledat ćemo kroz jednu od najpoznatiji razvojnih teorija, a to je teorija saznanog razvoja Jeana Piageta (Žan Pijaže). Prema ovom teoretičaru, naš saznanji razvoj prolazi kroz četiri stadija i za svaki od ovih stadija karakteristična je i specifična saznanja organizacija. Pored saznanog razvoja, veoma je važno naglasiti i moralni, jer televizijski sadržaji podjednako utječu i na njegov tijek, kao i na tijek psihičkog razvoja.

OD ROĐENJA DO DRUGE GODINE

Prvi stadij predstavlja period razvoja koji počinje rođenjem i traje oko dvije godine. U tom periodu se tek konstruiraju elementarni vidovi stvarnosti i on predstavlja period izuzetnog mentalnog razvoja⁹. Govor se na ovom stadiju tek počinje razvijati i njegova pojava dovodi do značajnih promjena, kako u razvoju inteligencije, tako i na afektivnom planu. Na ovom stadiju se javljaju i prvi oblici inteligencije, koja se naziva praktična inteligencija. Tijekom ovog perioda započinje konstrukcija elementarnih vidova stvarnosti i djetetov svijet je skup slika koje u jednom trenutku, dok akcija traje, postoje, a čim njegova aktivnost prestane, one se gube, nestaju. Zato se u ovom dokumentu nećemo baviti ovim dječjim uzrastom, jer za njega mediji subjektivno i ne postoje kao neka posebna cjelina, u svijetu koji ga okružuje¹⁰. Ovdje je bitno i naglasiti da se u krugovima liječnika, pedijataru, ne podržava ideja da se dijete ovog uzrasta uopće izlaže gledanju televizije jer je šteta mnogo veća od koristi.

OD DRUGE DO SEDME GODINE

⁹ Pijaže, Ž., Inhelder, B. (1996), *Intelektualni razvoj deteta*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.

¹⁰ Korać, N. (1992), *Vizuelni mediji i saznanji razvoj deteta*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.

Drugi stadij traje od druge do sedme godine i to je period kada dijete počinje da rješava probleme na osnovu stvaranja predstava, a ne izravnim djelovanjem. Na ovom stadiju imamo početak razvoja jezika, simbola, pa samim tim i mišljenja, ali, isto tako, dijete nema sposobnost logičkog mišljenja. Zahvaljujući govoru dijete postaje sposobno da prepričava svoje aktivnosti, ali nije u stanju da shvati odnos uzroka i posljedice, odnosno da predvidi posljedicu na osnovu njenog uzroka. Ono dobiva mogućnost da s drugima dijeli i svoja razmišljanja, što predstavlja početak procesa socijalizacije. I na prethodnom stadiju dijete uspostavlja međuosobne odnose, ali samo na razini imitacije, kako one motoričke, tako i one govorne (zvukovi i prve riječi). Na ovom stadiju razvoja dijete se u svom rasuđivanju oslanja isključivo na opažanje i rasuđuje samo na osnovu najistaknutijeg aspekta u vidnom polju, a ne na osnovu informacija koje dolaze iz cijelog polja. To znači da njegova ili njena prosudba isključivo ovisi od onoga što je dijete opazilo kao najdominantnije. Još jedna vrlo važna karakteristika ovog stadija jeste i egocentričnost, koja se ogleda u nemogućnosti djeteta da opaža iskustva drugih, tj. teško mu je da se stavi u položaj druge osobe kako bi situaciju koju promatra sagledalo iz njene perspektive. Centracija, kao naredna karakteristika ovog stadija, podrazumijeva sklonost djeteta da se upravlja na samo jedan aspekt problema u određenom trenutku. Kada je riječ o afektivnom dijelu osobnosti i u njemu dolazi do promjena, u odnosu na prethodni stadij. Djeca u ovom uzrastu dobivaju prve simpatije i antipatije, razvijaju poštovanje prema osobama iz njihovog okruženja i cjelokupan afektivni život im je organiziraniji nego na prethodnom stadiju. Na ovom stadiju ponašanje djeteta uvjetovano je normama koje postavljaju odrasli, a koje oni ne dovode u pitanje. Ovo znači da će djeca u ovom uzrastu nećije ponašanje obrazlagati iz kuta pravila koja su postavljena, a bez da u pitanje dovode primjenjivost ili moralnost tih pravila. Možemo da zaključimo da na ovom stadiju djeca počinju da uspostavljaju komunikaciju s ljudima u okolini pomoću govora, razmjenjuju iskustva, prepričavaju i predviđaju daljnje akcije, ali isključivo iz svog kuta i bez mogućnosti da uoče uzrok i pretpostave posljedicu.

OD SEDME DO DVANAESTE GODINE

Treći stadij razvoja počinje oko sedme godine i traje do dvanaeste godine života djeteta. Glavna karakteristika ovog stadija jest da djeca imaju predstave o objektima koji ih okružuju i događajima koji se dešavaju oko njih, mogu da ih modificiraju, transformiraju i da razumiju

proces transformacije, kao i način na koji su oni sami konstruirani. Na ovom stadiju djeca su u mogućnosti da razumiju inverziju i reciprocitet, da povežu uzrok i posljedicu. Sada su djeca u stanju da objekte klasificiraju u skupine, da određuju kriterij klasifikacije. Na ovom stadiju razvoja dijete je u stanju da surađuje, jer više nije egocentrično, odnosno u stanju je da razumije poziciju druge osobe. Oslobođanjem od egocentrizma započinje proces obrazovanja logičkog mišljenja¹¹. Kada je afektivni dio osobnosti u pitanju, na ovom stadiju se javlja osjećaj pravednosti. On je naročito važan među drugovima, ali isto tako djeluje i na odnos između roditelja i djece, kao i djece i drugih odraslih. Za djecu mlađeg uzrasta je, umjesto pravednosti, karakteristična poslušnost, odnosno za njih je pravedno ono što je zapovijedio ili propisao neko od odraslih. Mlađa djeca preferiraju strožije kazne, dok se kod djece koja se nalaze na stadiju konkretnih operacija javlja ideja o distributivnoj pravednosti. Oni smatraju da se veličina kazne treba odrediti shodno namjeri počinitelja.

OD DVANAESTE DO ŠESNAESTE GODINE

Četvrti stadij traje od dvanaeste do šesnaeste godine i ima sljedeće karakteristike: sposobnost razdvajanja stvarnog i mogućeg, sposobnost postavljanja pretpostavki i izvođenja zaključaka, odvajanje forme od sadržaja i sposobnost kombiniranja. Sposobnost razdvajanja stvarnog od mogućeg podrazumijeva da adolescenti shvataju odnos između onoga što je stvarno i onoga što je moguće, a oni su to u mogućnosti, jer je za njih stvarnost samo specijalan slučaj, odnosno samo jedno od mogućih stanja. Hipotetičko-deduktivno mišljenje podrazumijeva da je osoba u stanju da barata hipotezama, da postavlja hipoteze o stvarnosti, da izvodi logičke posljedice iz tih hipoteza, te da promatra stvarnost, kako bi otkrila da li je ono što je pretpostavila kao posljedicu sukladno stvarnosti. Osobe na ovom stadiju manje pozornosti poklanjaju konkretnim objektima i podacima, jer su više zaokupljeni formom, odnosno idejama, hipotezama. Adolescenti su sposobni da svaki sadržaj tretiraju hipotetički. Na ovom stadiju dolazi do kvalitativnog skoka jer adolescenti postaju sposobni da uspostavljaju logičke veze između dvije ili više pojava, i tako njihovo mišljenje postaje apstraktno. Mlada osoba je u ovom uzrastu sposobna da kombinira ideje i pretpostavke i da to kombiniranje vrši na jedan sustavan

¹¹ Zečević, I. (2010), *Aktivno učenje i njegov uticaj na metakogniciju i obrazovno postignuće*, doktorska disertacija odbranjena 20.03.2010. na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Banjaluci.

način. U ovom kombiniranju adolescenti su u mogućnosti da stvaraju sve moguće kombinacije u okviru određenog skupa elemenata. Kombinatorika podrazumijeva postojanje sustava elemenata.

Kao što smo rekli, za svaki od stadija saznanog razvoja karakteristična je i specifična saznanja organizacija. Ovo je vrlo značajno za naš rad jer onda možemo da zaključimo da, ukoliko je predstava o svijetu u tijeku našeg razvoja određena dominantnom razinom saznanog funkcioniranja, odnosno stadijem na kojem se naš razvoj nalazi, onda to važi i za način na koji doživljavamo televiziju kao vizualni medij.

MORALNI RAZVOJ DJETETA

Kako se ovaj dokument radi u svrhu zaštite djece od sadržaja koji mogu da budu štetni po njihov razvoj, usporedno sa saznanim razvojem baviti ćemo se i pitanjem moralnog razvoja jer je i moralni razvoj pod velikim utjecajem agenasa (izvora) socijalizacije. Moralni razvoj osobe može se opisati kroz tri stadija: prvi, koji traje od četvrte do desete godine; drugi, koji traje od desete do trinaeste; i treći, koji počinje s trinaest godina.

U periodu od četvrte do desete godine dječji moralni razvoj prolazi kroz dvije podfaze. Tijekom prve podfaze moralnog razvoja djeca smatraju da posljedice ponašanja određuju da li je ponašanje bilo dobro ili nije. To znači da je za njih, npr. slučajno prolijevanje kave koje ostavlja veliku fleku lošije ponašanje, nego namjerno prolijevanje kave koje ostavlja manju fleku. U ovoj podfazi moralnog razvoja moralnost određuje autoritet čije zahtjeve djeca slušaju da bi izbjegla kaznu ili dobila nagradu. Tijekom druge podfaze djeca moralnost ponašanja procjenjuju kroz vlastite potrebe i ciljeve, ali su svjesni da i drugi ljudi imaju svoje interese. Ovdje već uviđaju značaj pravednosti i uzajamnosti.

U drugoj fazi djeca pokazuju brigu za dobrobit najdražih, povjerenje, lojalnost i zahvalnost. Oni razumiju da dobar odnos između dvije osobe može da bude važniji od pojedinačnih interesa. U ovom periodu oni počinju da shvataju da se pravila i zakoni odnose na sve ljude i na cijeli društveni sustav, te da se oni trebaju poštovati, bez obzira na motiv ponašanja, i da je ponašanje pogrešno ukoliko se narušavaju ta pravila ili propisi.

Treća faza najčešće počinje s 13 godina, ali kod nekih osoba može i kasnije. Osobe čiji je razvoj moralnosti dostigao ovu razinu moralno prosuđuju sukladno apstraktnim načelima, pri tomu razlikujući moralnost i zakon. One su u stanju da prepoznaju kada se njihova moralna

načela sukobljavaju i da izvrše izbor sukladno svom sustavu vrijednosti. Na ovoj razini moralnog razvoja za osobe postoje propisi i zakoni, ali se oni mogu i prekršiti, ukoliko nisu sukladni s univerzalnim načelima, jer za njih univerzalna načela imaju prednost. Za njih zakoni trebaju da zaštite ljudska prava i slobode, a ne da ih ograničavaju. Ponašanje koje šteti zajednici je loše, čak i onda kada je sukladno zakonu. Osobe na ovoj razini moralnog razvoja su u stanju da razumiju da drugi ne dijele njihove ideje i vrijednosti i poštuju pravo na postojanje drugih ideja. Ako malo bolje sagledamo karakteristike ove posljednje faze, možemo da se zapitamo: koliko osoba se, zaista, nalazi na ovoj razini moralnog razvoja, te gdje sve mogu da budu uzroci zastoja u našem moralnom razvoju.

RAZVOJ SPOLNIH ULOGA

Utjecaj medija na razvoj jedinke je, u današnje vrijeme, veoma značajan pa, pored toga što utječu na njen saznanji i moralni razvoj, oni imaju određenu ulogu i u razvoju spolnih uloga. Noviji saznanjno–razvojni pristupi, kada objašnjavaju spolni razvoj, govore o pojmovima spolne sheme i spolnog scenarija, gdje se pod spolnom shemom podrazumijeva saznanjna struktura koja se upotrebljava za organizaciju podataka koji se odnose na vlastiti spol. Tako djeca, vrlo rano, stvaraju sheme za "dječaka" i za "djevojčicu". One se u početku stvaraju tako što se djeci biraju igračke za dječake i za djevojčice, pa ona vrlo brzo počinju da preferiraju igračke koje odgovaraju njihovom spolu. Zatim se biraju određene boje odjeće, kao i ona koja je isključivo poželjna da se vidi na dječaku ili na djevojčici. Ovo sve upućuje dijete da veću pozornost pridaje informacijama koje odgovaraju njegovom spolu i da samostalno regulira ponašanje. Ovo se dalje prenosi i na njihovo zaključivanje, npr. da je dijete koje nosi dulju kosu sigurno djevojčica, jer je taj oblik frizure karakterističan za žene. Spolni scenario podrazumijeva poznat niz događaja, koji se tipično povezuju samo s jednim spolom¹².

Gore spomenute spolne sheme omogućavaju djeci da sve informacije koje im dolaze iz sredine, a vezane su za njihov spol, prikupljaju i povezuju u spolni scenario. Upravo zbog njih djeca imaju tu karakteristiku da bolje pamte i da se bolje prisjećaju informacija koje su vezane za

¹² Vasta, R., Haith, M.M., Miller, S.A. (1998), *Dječja psihologija*, Naklada Slap, Zagreb.

njihov spol, nego onih drugih, odnosno informacija koje su sukladne s njihovim spolnim shemama.

U Tablici broj 1 nalazi se tablični prikaz odnosa sazajnog i moralnog razvoja djece.

Tablica broj 1.

Odnos sazajnog i moralnog razvoja po uzrastima

UZRASTI	OPIS KARAKTERISTIKA
0 – 2	<ul style="list-style-type: none"> - razvoj govora; - razvoj praktične inteligencije; - djetetov svijet je skup slika koje za njega postoje dok traje aktivnost;
3 – 7	<ul style="list-style-type: none"> - djeca na svijet gledaju samo iz svoje perspektive; - zaključuju samo na osnovu dijela onoga što su vidjeli (za njih najdominantnijeg); - skloni su imitiranju; - tuđe ponašanje procjenjuju na osnovu posljedice koju je ostavilo; - ponašaju se prema zahtjevima autoriteta, jer žele da izbjegnu kaznu; - stječu prve simpatije i antipatije;
8 – 12	<ul style="list-style-type: none"> - djeca imaju predstave o objektima koji ih okružuju i događajima koji se dešavaju oko njih; - mogu da modificiraju i transformiraju događaje, da ih prepričavaju na različite načine i da razumiju proces transformacije, kao i način na koji su oni sami konstruirani; - djeca mogu da povežu uzrok i posljedicu; - javlja se osjećaj pravednosti; - djeca moralnost ponašanja procjenjuju kroz vlastite potrebe i ciljeve, ali su svjesni da i drugi ljudi imaju svoje interese; - djeca brinu za osobe koje su im drage, za njihovu dobrobit; - smatraju da se pravila i zakoni trebaju poštovati;
13 – 16	<ul style="list-style-type: none"> - djeca imaju razvijeno logičko mišljenje; - imaju sposobnost razdvajanja stvarnog od mogućeg; - mišljenje postaje apstraktno; - vole da eksperimentiraju, da formiraju neke svoje teorije i da ih se čvrsto drže; - sposobni su da postavljaju pretpostavke i da izvode zaključke; - više ih zanima forma, nego konkretni sadržaji; - svjesni su da postoje zakoni, ali da oni mogu da se krše ukoliko je ljudski život u pitanju; - počinju da shvataju da drugi ne moraju da dijele njihovo mišljenje;

KAKO I ZAŠTO GLEDAMO TELEVIZIJU

Ako se na televiziju gleda kao na zbiljski kontekst, onda se ona uzima za ozbiljno. Oni gledatelji, koji na televiziju gledaju kao na izvor korisnih informacija koje im mogu pomoći da riješe različite probleme, doživljavaju je kao nešto stvarno i podložniji su njenom utjecaju¹³. Ovaj koncept opažene stvarnosti je mnogo složeniji nego što se čini. Potter¹⁴ je govorio o značaju identifikacije s likovima s televizijskih ekrana. Oni gledatelji koji vide velik stupanj sličnosti između likova koji se prikazuju na televiziji i ljudi, doživljaju i događaja iz stvarnog života, osjećaju bliskost s tim likovima i oni za njih mogu da predstavljaju čak i ono što su za druge njihovi prijatelji u stvarnom životu. Ovakve osobe su, naravno, podložnije utjecaju televizije. Nevjerovatan porast broja emisija koje nose naziv "reality show" postavlja interesantno pitanje, koje se odnosi na prethodno rečeno: da li gledatelji smatraju da se osobe, koje učestvuju u takvim emisijama, ponašaju onako kako bi se ponašale u stvarnom životu? Da li oni pretpostavljaju da su ponašanja, koja mogu da vide u emisijama tog tipa, ekstremna ponašanja? Popularnost ovih emisija, kao i velika uključenost gledatelja u aktivnosti učesnika tih emisija, ukazuju na to da gledatelji zaista, u velikoj mjeri, smatraju da je ono što vide na televiziji stvarno. Kubey i Csikszentmihalyi¹⁵ naglašavaju da televizija i film ostavljaju mnogo jači efekt na gledatelje, nego tiskani mediji, jer je percepcija konteksta na televiziji mnogo sličnija životu.

Autori Comstock i Scharrer¹⁶ smatraju da postoje tri razloga zbog kojih ljudi gledaju televiziju:

- **Izbjegavanje:** da bismo se relaksirali i uživali, promijenili raspoloženje, da bismo pobjegli od pritiska i smanjili stres, kao i da bismo utrošili vrijeme, odnosno da bismo "POBJEGLI OD" i "POBJEGLI U";
- **Samoevaluacija:** da bismo se usporedili s onima koje gledamo;
- **Potruga za informacijama:** da vidimo kako televizija tretira određene teme.

¹³ Evra, V.J. (2004), *Television and child development*, Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey.

¹⁴ Evra, V.J. (2004), *Television and child development*, Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey.

¹⁵ Evra, V.J. (2004), *Television and child development*, Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey.

¹⁶ Evra, V.J. (2004), *Television and child development*, Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey.

Gledanje televizije može da bude instrumentalno i ritualno. Instrumentalno gledanje ima za cilj prikupljanje informacija. Ovdje je televizija izvor informacija i ovakvo gledanje je selektivno i sa svrhom. Ritualno gledanje, s druge strane, više predstavlja naviku, frekventnije je i neselektivno. Televizija se gleda da bismo se opustili, da bi nam prošlo vrijeme. Kod ove vrste gledanja manje se preferiraju specifični programi, dok je kod instrumentalnog gledanja potpuno suprotna situacija. Ovdje se televizija mnogo manje gleda, ali je to gledanje upravljeno na specifične sadržaje, s obzirom na interesiranje gledatelja (sport, glazba, film...).

Istraživanja načina na koje djeca gledaju i razumiju TV programe započela su kasnih šezdesetih godina prošlog stoljeća. Sve negdje do sredine osamdesetih, za djecu se smatralo da su, uglavnom, pasivni primatelji utisaka, čija je pozornost čvrsto vođena i kontrolirana brzim rezovima, intenzivnim ritmom, scenama s dosta pokreta i boja. Ne može se, zaista, poreći da bar dio nesumnjive moći televizije počiva upravo na mogućnostima privlačenja i zadržavanja pozornosti.

Nešto kasnija istraživanja, međutim, ukazuju na to da su načini na koje se pozornost djeteta privlači i zadržava drukčiji nego što se to u početku smatralo. Njihovi rezultati pokazuju da dijete program “nadgleda” prvenstveno – ušima. Dok je televizor uključen, dijete se može baviti raznim drugim aktivnostima (igranje, čitanje, razgovor...), ali čim čuje neki od zvučnih signala (*jingle*, glazbu ili glas neke osobe) koji najavljuju njemu zanimljiv i razumljiv sadržaj, ono upravlja pogled ka ekranu. On će tamo i ostati sve dok traje takav (razumljiv i zanimljiv) sadržaj. Njegova pozornost će se dulje zadržati uz brži ritam, pokrete, rezove i sl., ali samo do određene granice koja je određena, prije svega, razumljivošću. Kada to što gleda prestane da mu bude razumljivo, dijete će se vratiti svojoj prethodnoj aktivnosti i napustiti gledanje televizije. Pozornost s kojom dijete prati program nije pasivna i automatska reakcija, upravljana i kontrolirana isključivo vanjskim čimbenicima, već svjesna aktivnost, koja je prvenstveno u službi razumijevanja. Tako možemo da kažemo da od najmlađih uzrasta gledatelji prate ne samo ono što im je zanimljivo, već ono što im je razumljivo. Međutim, kada je riječ o razumijevanju, pojavljuju se velike razlike, ne samo između djece i odraslih, nego i među samom djecom.

Način i stupanj utjecaja televizije na dijete ovisi mnogo od toga kako ono tumači ono što gleda, odnosno kako razumije. Razumijevanje onoga što se gleda ovisi od mnogih čimbenika: trenutačnih ili trajnih interesiranja, emocionalnog stanja, intelektualnih sposobnosti i uzrasta.

Sudeći po nalazima brojnih istraživanja, uzrast je onaj od ovih čimbenika koji stvara najviše razlika među djecom.

UTJECAJ MEDIJA NA SAZNAVANJE DJETETA

U posljednje vrijeme djeca se sve ranije susreću s vizualnim medijima, iako neki pedijatri smatraju da dijete ne treba izlagati gledanju televizije prije druge godine (Calvert, Wilson, 2008). Postoje brojne studije¹⁷, koje ukazuju na negativan utjecaj medija na ponašanje djece predškolskog uzrasta, koje postaje nasilnije, usljed pretjeranog izlaganja nasilnim sadržajima na televiziji. Rezultati pokazuju da su djeca, koja su bila dugotrajno izlagana gledanju televizije, nakon upisa u školu imala problema u ponašanju (nasilno su se ponašali prema vršnjacima), imala niži školski uspjeh, nedostatak pozornosti i probleme sa spavanjem. Ono što predstavlja još veći problem jeste i to što su djeca, koja imaju nedostatak pozornosti, djeca koja nisu u stanju da se dulje zadrže na određenoj aktivnosti već ih stalno mijenjaju, pa im roditelji dozvoljavaju da gledaju televiziju koliko god žele jer ih jedino na taj način umire. Druga negativna posljedica dugotrajnog gledanje televizije, od strane djece predškolskog uzrasta, jeste to što ta djeca vrlo malo vremena provode sa svojim roditeljima. Gledajući televiziju djeca se usmjeravaju na sadržaje koji se prikazuju i, vrlo malo ili gotovo nikako, ne komuniciraju s roditeljima. Ovo utječe na njihov odnos s roditeljima koji postaje vrlo površan.

POZORNOST

Akcija i jaki zvučni efekti privlače pozornost djece uzrasta do 6 godina, za razliku od dijaloga koji ovom uzrastu nisu interesantni. Postoji dosta stvari koje privlače selektivnu pozornost male i djece predškolskog uzrasta: ženski lik, osobe u akciji, djeca, lutke, animacije, kao i ples, pjevanje i sviranje, te neobični glasovi i različiti zvučni efekti. Pozornost u ovim periodima razvoja se smanjuje i nestaje čim ovi interesantni kadrovi nestanu, kao i tijekom sekvenci kada se vodi dijalog između dvije ili više osoba, kada je aktivnost likova svedena na minimum, te u periodima naracije. Istraživanja¹⁸ su pokazala da rezovi, *zumovi* i periodi kada kamera prelazi preko predmeta ili prati neki predmet, povećavaju pozornost kod predškolske djece, ali ne toliko efikasno kao neki zvučni efekti.

¹⁷ Calvert, S.L., Wilson, B.J. (2008), *The Handbook of Children, Media, and Development*, Blackwell, West Sussex.

¹⁸ Calvert i sur. (1982); Schmitt i sur. (1999); Smith, Anderson, Fischer (1985), prema: Calvert, S.L., Wilson, B.J. (2008), *The Handbook of Children, Media, and Development*, Blackwell, West Sussex.

Upravljanje pogleda na određenu stvar koje traje dulje od 15 sekundi, koja uključuje i druge kognitivne procese, predstavlja zadržavanje pozornosti. Dok su djeca manja ovaj period traje kraće, a sa razvojem njihovog kognitivnog sustava povećava se i njeno trajanje. Studije pokazuju¹⁹ da je malu djecu i djecu predškolskog uzrasta, u periodima zadržavanja pozornosti na sadržajima koje im nudi televizija, mnogo teže odvratiti od tih sadržaja ili poremetiti u gledanju nego u periodima kada im pozornost ne privlače sadržaji s televizije, već se bave nekim drugim aktivnostima. Ova trajna pozornost se povećava s odrastanjem.

Pored jakih zvukova, *zumova*, rezova i ostalih gore spomenutih efekata koji privlače pozornost djeteta, postoje još neki koji nisu za zanemarivanje:

- Zvučni efekti predstavljaju signal koji privlači pozornost djeteta i upravljaju na televiziju na kojoj se, nakon tog zvuka, emitiraju sadržaji koji inače, sami od sebe, ne bi privukli njegovu pozornost. Nakon određenog vremena taj zvučni signal za dijete predstavlja znak da iza njega slijedi određeni sadržaj. Na ovaj način djeca uče da zvučne efekte koriste kao vodiče za njihovu selektivnu pozornost;
- Shvatanje konteksta, također, vodi do povećanja pozornosti kod djece. To znači da će dječju pozornost prije da privuku sadržaji koje oni mogu da razumiju, nego neki teži i apstraktniji sadržaji;
- Sadržaji koji se ponavljaju, također, privlače pozornost djece, jer njihovo razumijevanje tih prezentacija raste s brojem njihovih ponavljanja;
- Programi koji dijete stavljaju u interaktivan odnos s televizijom povećavaju procesuiranje informacija jer je kognitivno angažiranje djeteta veće ukoliko je ono aktivno. Primjerice, verbalno ili neverbalno imitativno ponašanje, ukazivanje i vokalizacija tijekom gledanja emisije, vezani su za porast razumijevanja;
- Ono što, također, povećava pozornost kod djece jeste gledanje televizije uz roditelje i to zato što roditelji omogućavaju djetetu, uz pomoć svojih objašnjenja onoga što se gleda, da bolje shvate sadržaj.

Pored ovih čimbnika koji utječu na povećanje pozornosti kod djece, kada je riječ o praćenju sadržaja na televiziji, postoje i situacije kada se njihova pozornost smanjuje, odnosno kada televizija utječe na to da dijete ne može dovoljno dobro da se koncentrira na određenu aktivnost,

¹⁹ Richards, Turner (2001); Lorch (1994), prema: Calvert, S.L., Wilson, B.J. (2008), *The Handbook of Children, Media, and Development*, Blackwell, West Sussex.

koja nije vezana za gledanje televizije. To su situacije kada djeca borave u prostoriji u kojoj odrasli gledaju određeni program, i u toj prostoriji se igraju. Istraživanja²⁰ su pokazala da tada igra kod djece kraće traje, da je manje složena i da im je pozornost nestabilnija, iako program koji se emitira na televiziji nije za njih interesantan i ne privlači im pozornost. Ovu situaciju autori nazivaju "televizija u podlozi".

GOVOR

Televizija može da bude korisna za djetetov govorno–jezički razvoj, ukoliko se ispravno koristi, ali isto tako može da bude i potencijalno štetna. Djeca su veoma aktivni gledatelji televizije, i za njih televizija predstavlja jednu veliku multisenzornu slikovnicu, koja je pokretna. Istraživanja pokazuju da govor koji je upravljen na dijete, u određenim televizijskim sadržajima, obogaćuje njegov govor. Program koji dijete gleda, a koji bi pozitivno utjecao na razvoj govora, treba da bude sadržajem primjeren uzrastu djeteta, da pruža korisne i jasne informacije, u jednostavnim i kratkim rečenicama i sporijim govorom, kako bi dijete moglo potpuno da razumije prenesene informacije. Ukoliko dijete dulje gleda televizor, njegove jezičke sposobnosti potencijalno mogu biti slabije, jer su rečenice kraće, manje složene, rječnik je siromašniji, a komunikacijske sposobnosti djeteta lošije.

Smatra se da pretjerano gledanje televizije oduzima djetetu vrijeme za interakciju sa drugima, vršnjacima ili odraslima, kao i priliku da kroz vlastito iskustvo uči o svijetu koji ga okružuje. Taj negativni utjecaj se potencijalno povećava, ukoliko sadržaji na televiziji nisu razvojno prilagođeni uzrastu djeteta, te ukoliko dijete u njima ne shvata sadržaj.

Roditelji koji ostavljaju televizor da radi satima, čak i kada ga nitko ne gleda, mogu naštetiti razvoju govora svoje djece. Najnovije istraživanje pokazalo je da djeca, ali i odrasli, znatno manje govore kada je upaljen televizor. Zato se preporuča da dijete maksimalno provodi oko jedan do dva sata vremena uz sadržaje s televizije.

IMITACIJA

²⁰ Anderson i Pempek (2005), prema: Calvert, S.L., Wilson, B.J. (2008), *The Handbook of Children, Media, and Development*, Blackwell, West Sussex.

Kada je riječ o imitaciji nečijeg ponašanja, djeca uzrasta od 12, 15 i 18 mjeseci živi model imitiraju i nakon 24 sata od njegove aktivnosti, dok su samo djeca uzrasta od 18 mjeseci u stanju da imitiraju model koji su vidjeli na televiziji i nakon 24 sata, ali ta imitacija nije usporediva, po detaljima, sa imitacijom živog modela. Općenito, imitacija aktivnosti viđenih na televiziji nije dominantna kod djece mlađe od 3 godine, mada može da bude potaknuta od strane zvučnih efekata koji se javljaju prije akcije i koji privlače pozornost djeteta. Potaknuti zvučnim efektima, čak i djeca uzrasta od 12 mjeseci, u stanju su da imitiraju model s televizije, jer im taj karakteristični zvuk privuče pozornost.

Mlađa djeca i djeca predškolskog uzrasta imaju potrebu da sadržaje ponuđene na televiziji gledaju i po nekoliko puta, jer je shvatanje konteksta televizije veoma zahtjevno, pa je potrebno određeni sadržaj pogledati više puta kako bi se prihvatilo i razumio. Istraživači smatraju da su nedostatak socijalne interakcije između djeteta i sadržaja koji se nude na televiziji, nepredvidivost i nemogućnost kontrole, neki od uzročnika njegovog težeg razumijevanja u ovom uzrastu.

KRITERIJI ZA PROCJENU POTENCIJALNO NEGATIVNOG UTJECAJA SADRŽAJA MEDIJA NA RAZVOJ DJETETA

VRSTE NASILNIH OBLIKA PONAŠANJA

Kada govorimo o nasilju i nasilnim oblicima ponašanja potrebno je napomenuti da se u literaturi može naići na različite podjele vrsta nasilja, od kojih jedna glasi: fizičko, psihičko, verbalno, socijalno i seksualno nasilje.

Fizičko nasilje podrazumijeva skup različitih oblika ponašanja kojima se ugrožava tijelo ili imovina određene osobe. Psihičko nasilje predstavlja skup nasilnih oblika ponašanja, u okviru kojih osoba koja vrši nasilje ne uspostavlja ni verbalni ni fizički kontakt, već vrši sljedeće radnje: uhodi, upućuju prijeteće poglede, poziva na telefon i ne komunicira, itd. Verbalno nasilje podrazumijeva nasilne oblike ponašanja u kojima neko koristi riječ da bi povrijedio nečije osjećaje (ruganje, ismijavanje, psovanje, itd.). Socijalno nasilje se dešava kada se određena osoba ili osobe isključuju iz skupnih aktivnosti, ogovaraju i izbjegavaju druženja s njima, te kada se druge osobe nagovaraju da se s tom osobom ili s tim osobama ne druže. Seksualno nasilje predstavlja nasilni čin kada se osobi, mimo njene volje, dodiruju intimni dijelovi tijela, upućuju riječi sa seksualnom konotacijom, pokazuju slike nagih osoba u neodgovarajućim pozama ili kada se osoba tjera na seksualni odnos.

Sve ove vrste nasilja mogu da budu prikazivane na televiziji i na taj način, bilo da su promovirane kao odgovarajući i poželjni oblici ponašanja ili osporavane i kažnjavane kao neodgovarajući oblici ponašanja. Izlaganje djece scenama nasilja za njih može da predstavlja vrstu psihičkog nasilja, jer se ne vrši napad na njihova tijela izravno, ne vrijeđa ih se, niti ponižava, ali ih se stavlja u situaciju s kojom sami treba da se izbore, a za to nemaju sposobnosti. Ovaj dokument ima za cilj da odgovorne u televizijskim postajama i roditelje educira, kako bi na što efikasniji i bolji način zaštitili djecu od potencijalno štetnih utjecaja.

ŠTA JE NASILJE U MEDIJIMA?

Nasilje koje se prikazuje na medijima je veoma teško definirati i mjeriti, pa je, samim tim, i veoma teško razlučiti na koji način odgovarajuće prosuditi koji sadržaji su podobni za gledanje i u kojem uzrastu. Autor George Gerbner smatra da je nasilje oblik uporabe fizičke sile, s oružjem ili bez njega, koja je upravljena protiv sebe ili protiv drugoga, a ima za posljedicu ranjavanje ili smrt. Ovaj autor smatra da su i scene nasilja, koje se prikazuju u animiranim filmovima, također scene koje je moguće oponašati, dok autori Paquette i de Guise smatraju da je nasilje u animiranim filmovima potrebno isključiti iz ovog konteksta, jer se ono predstavlja kao komično i nerealistično. George Gerbner je u svojim istraživanjima dobio podatak da se u televizijskim programima, zapravo, pojavljuje mnogo više nasilja, nego što ga u stvarnom svijetu zaista ima. U svezi s ovim, on je istakao jednu zanimljivu (i veoma zabrinjavajuću) hipotezu: gledajući sve više nasilja na televiziji, dijete se stupnjevito navikava na to da je svijet opasno mjesto u kojem su ljudi bespomoćni i gdje im je potrebna zaštita nekog jačeg. Isto tako, on smatra da, što više ljudi gledaju televiziju, to se više boje "stvarnog" života, odnosno mogućeg nasilja u stvarnom životu. Zastrašujuće je i zamisliti u kakvom će obliku društva takvo dijete, kad odraste, biti spremno da živi²¹. Čak i rezultati istraživanja s djecom ukazuju na to da djeca percipiraju da je danas mnogo više nasilja oko njih, nego u vrijeme odrastanja njihovih roditelja. Moguće je da je situacija danas, kada je u pitanju količina nasilja, gora nego prije 30 ili 40 godina, ali je isto tako moguće da djeca danas imaju mogućnost da, putom televizije i drugih medija, vrlo brzo saznaju o nasilju, kako u njihovoj okolini, tako i šire, što, naravno, stvara sliku da je nasilja sve više.

KAKO NASILJE PRIKAZANO NA TELEVIZIJI MOŽE DA UTJEČE NA PONAŠANJE DJETETA?

Posljednjih 50 godina znanstvenici istražuju da li i koliko izloženost nasilnim scenama, putom medija, izaziva pojavu nasilnih oblika ponašanja kod djece i mladih, i rezultati stručnjake dijele u dvije skupine:

1. one koji smatraju da je izlaganje djece i mladih nasilnim scenama štetno, jer kod njih izaziva nasilne oblike ponašanja,

²¹ Korać, N., Zečević, I., Bajraktarević, J. (2009), *Uticaj televizije na djecu i maloljetnike*, Regulatorna agencija za komunikacije, Sarajevo.

2. i druge, koji smatraju da za to ne postoje znanstveni dokazi, ali da se gledanjem nasilnih scena na televiziji vrši desenzitizacija na nasilje, odnosno da osobe koje više gledaju nasilne scene na televiziji imaju viši prag tolerancije na nasilje²². Prema tim autorima, mehanizam djelovanja televizijskog nasilja je, prije svega, takav da stupnjevito dovodi do ravnodušnosti i pasivnog odnosa prema nasilju u svakodnevnom životu. Kad je riječ o djeci, ovo ima i dodatne razloge: što je dijete mlađe, ono teže pravi razliku među pojedinim vrstama programa. Tako će, recimo, ratnu scenu u informativnom programu posmatrati manje-više isto kao i sličnu scenu u nekom filmu. Drugo, i još važnije, ono na taj način stupnjevito uči da je televizijsko nasilje samo “kobajagi” i da je, čak i onda kad se zaista događa nekom drugom, ono za njega bezopasno. Dijete izloženo velikim količinama nasilja, prikazanog na televiziji, postaje, malo pomalo, sve ravnodušniji pojedinac kojeg se stvarno nasilje u svakodnevnom životu sve manje tiče. Takav pojedinac će sve lakše dopuštati da ljudi oko njega budu žrtve nasilja, a i samo će lakše postati njegova žrtva. Ovako naučena ravnodušnost prema nasilju, dakle, širom otvara vrata novom nasilju.

Sveza između nasilja na medijima i nasilja u ponašanju djece definitivno postoji, samo se postavlja pitanje na koji način se nasilni oblici ponašanja razvijaju i s kojom svrhom. *Jedna* grupa autora smatra da djeca, gledajući scene nasilja, razvijaju "kognitivne skripte", pomoću kojih imitiraju akcije, koje izvode njihovi omiljeni junaci crtanih ili nekih drugih filmova. Vremenom, djeca te skripte internalizuju (prihvataju kao obrasce ponašanja) i u odgovarajućim situacijama ih primjenjuju. To se, naravno, dešava u situacijama kada se rješava određeni problem, pa se nasilje koristi kao odgovarajući način ponašanja. *Drugi* smatraju da su fiziološki efekti ti koji izazivaju agresivno ponašanje kod djece i mladih, jer prilikom gledanja nasilnih scena dolazi do ubrzanog rada srca, ubrzanog disanja, povećava se krvni tlak i to sve predisponira djecu i mlade da se agresivno ponašaju. *Treći* smatraju da je vrlo značajno na koji način se mediji odnose prema nasilju. Često se u filmovima može vidjeti kako glavni junaci na agresivan način rješavaju probleme, dolaze do onoga što im je potrebno i njihovo ponašanje niko ne sankcionira, već ih se nagrađuje. Ovo daje primjer djeci i mladima da, po istom načelu, postupaju u stvarnom životu.

²² http://www.media-awareness.ca/english/issues/violence/effects_media_violence.cfm

KAKO DJECA I MLADI DOŽIVLJAVAJU NASILJE NA TELEVIZIJI

Ono što je važno za napomenuti, prije nego što se pređe na opisivanje scena nasilja koje potencijalno mogu da ostave posljedice na gledatelje, jeste jedna važna razlika između djece i odraslih, kada je doživljavanje nasilja u pitanju. Kada djeca prepričavaju scene nasilja, nakon što ih odgledaju, ona ih ne opisuju već govore o tome kako su se osjećali. To znači da djeca o scenama nasilja govore na emocionalnoj razini. Zato je potrebno da se poduzmu sve mjere, kako bismo ih zaštitili od prekomjernog "konzumiranja" nasilnih scena.

Procjena prikazivanja nasilja ovisi od ukupnog konteksta i od načina umetanja predstava u ukupnu ponudu. Ovdje treba uzeti u obzir i pojedinačno prikazivanje nasilja u njegovom obliku i intenzitetu. Akcijski film, npr., sadrži većinom scene nasilja koje u ozbiljnom kontekstu mogu da budu problematične zbog svojih posljedica, ali koje mogu da budu prekinute humorističnim umetcima ili natpisima, pa da umanje negativan učinak na gledatelje. Nasilje prikazano na televiziji se ne doživljava emotivno i ne ostavlja posljedice na gledatelje ukoliko: nije stavljeno u stvaran kontekst; ukoliko jedna scena nasilja traje dugo (tako što se snima samo iz jednog kuta i dinamika se ne stvara s mnoštvom manjih kadrova), pa se gledatelji distanciraju od nje; te ukoliko se prilikom snimanja uporabi tehnika *slow motion*, tako da scena nasilja prerasta u komediju.

Nasilje prikazano na televiziji, koje potencijalno može da ostavi posljedice na djecu i mlade kao gledatelje, jeste:

1. *Nasilje koje je prikazano u stvarnom kontekstu* – Ovakve scene nasilja su veoma teške za promatranje jer su bliske gledateljima i kod njih mogu da izazovu pojavu različitih asocijacija (bilo da su i oni sami bili žrtve nasilja u sličnim situacijama, ili da je netko njima blizak imao takvo iskustvo, bilo da je sredina u kojoj se nasilje dešava na televiziji, sredina u kojoj oni žive ili njoj slična). Djeca koja su mlađa od 14 godina, ukoliko se nasilje ne prikazuje u realističnom kontekstu, pronalaze načina da se od njega distanciraju. Ovo je karakteristika koja proizlazi iz njihove nemogućnosti da se odvoje od konkretnog, odnosno da razumiju apstraktne sadržaje. Djeca koja su mlađa od 14 godina mogu da razumiju i razmišljaju samo o onim sadržajima koji su konkretni i koji su bili dio njihovog iskustva. Zato scene, u kojima se nasilje prikazuje u stvarnom kontekstu, u

izvorniku, nakon kojih imamo osjećaj kao da smo bili dio njih, nisu odgovarajuće za djecu kao gledatelje.

Prikazivanje posljedica nasilja na realističan način, izravnim snimanjem žrtava i okolice u kojoj se nasilje desilo (ukoliko je i okolica razorena), dovodi gledatelja u položaj da zamišlja kako je teklo nasilje, kao i da se poistovjećuje sa žrtvama. Ovo je naročito problematično za gledatelje koji žive na tom području. Kada je riječ o identifikaciji djeteta sa žrtvom nasilja, naročito su teške scene u kojima su djeca žrtve nasilja i scene u kojima se nasilje odigralo u kući ili bolnici, mjestima koja za dijete predstavljaju sigurna mjesta, mjesta gdje su oni zaštićeni. Scene nasilja mogu da budu uznemirujuće za djecu ukoliko su u njima žrtve djeca njihovog uzrasta, ili imaju bilo što slično s djetetom koje to nasilje gleda. Zato je neophodno da se prilikom konstruiranja informativne emisije obrati pozornost na sadržaje koji informiraju o prirodnim katastrofama, ratovima, nesrećama, te različitim vrstama nasilja koje su se desila u okruženju, a s kojima dijete-gledatelj može da se poistovijeti.

2. *Nasilje koje se detaljno opisuje ili, kroz različiti broj kadrova, detaljno prikazuje* – Ovakav vid prikazivanja nasilja predstavlja dobar model za ponavljanje. Radnja, koja se detaljno opiše ili vizualno predstavi, može se utoliko lakše oponašati ukoliko je logički strukturirana, kao i ako je koherentno i kronološki ispričana. Ona se teže može oponašati ako je kompleksna ili nelogična, i ako sadrži različite vremenske razine. To znači da, ukoliko se nasilna radnja prikaže realističnije i kronološki, predstavlja izravnu ponudu za oponašanje. Ovaj način predstavljanja nasilja je problematičan za mlade koji se nalaze u razdoblju rane i srednje adolescencije, jer im daje moguće modele za ponašanje ili rješavanje problema. Mladi, koji odrastaju na prostorima BiH, posebno su senzitivirani na nasilje i svuda oko sebe imaju priliku da vide, ali, nažalost, i dožive nasilne oblike ponašanja. Zato je ovoj populaciji neophodno davati što je manje moguće prijedloga za nasilno ponašanje.

Scene nasilja u kojima se upotrebljuje oružje, kao i scene u kojima se detaljno prikazuje način korištenja različitih vrsta oružja, posebno su osjetljive za djecu koja odrastaju na području BiH, zemlje u kojoj danas svaka četvrta obitelj ima oružje u kući. Djeca mlađa od 12 godina su vrlo znatiželjna i ovakvim sadržajima mogu da budu potaknuta da u igri iskoriste oružje, ne kako bi nekoga ubili, već kako bi se zabavili, ali se takva zabava

može završiti fatalno. Za starije od 12 godina ovakvi sadržaji mogu da budu poticajni za razmišljanje o nekim drukčijim načinima nasilnog ponašanja s osobama prema kojima osjećaju animozitet.

3. *Nasilje koje je popraćeno dodatnim zvučnim efektima, specifičnim kadrovima i pesimističnom tematikom* – Dodatni zvučni efekti predstavljaju situaciju nasilja još više uznemirujućom i na djecu predškolskog uzrasta sama ta glazba može da bude potencijalno uznemirujuća i da izazove strah, pa i nesanicu. Filmovi i emisije, koje u svom sadržaju nude pesimizam i scene samoubojstva (koje su prikazane kao način izlaska iz krize, način rješavanja problema) predstavljaju opasnost za adolescente koji u okviru svog razvoja ulaze, s vremena na vrijeme, u određene razvojne krize. Većina adolescenata uspijeva da ih samostalno ili uz pomoć vršnjaka prevlada i to bez posljedica, ali određeni broj njih treba i stručnu pomoć. Ono što je vrlo važno jeste da su to krize koje se odnose na prihvatanje sebe (identitet), stvaranje slike o sebi, pa je za njih vrlo značajno da u tim fazama razvoja ne dobiju, među mnoštvom ideja, i onu o oduzimanju života.

Kadrovi koji scene nasilja prikazuju u krupnom planu, kadrovi koji daju detaljan prikaz i kadrovi iz blizine, u kojima postoje česti rezovi, su kadrovi koji čine da se scena nasilja, ili njegovih posljedica, vidi detaljnije, da bude izvučena iz konteksta, da bude dominantna, što djeluje uznemirujuće po gledatelja, naročito dijete. Kut iz kojeg kamera snima i šutovi, utječu na doživljaj nasilja kod djece. Ukoliko su žrtve nasilja djeca, ranjive skupine ili nevini, i ukoliko kameraman želi da patnju prikaže što vjerodostojnije, pa kameru postavlja blizu žrtve, ove snimke su veoma uznemirujuće za djecu. Na ovaj način se detaljno vide crte lica, patnja koju žrtva osjeća i ovaj prikaz preplavljuje ekran, što je vrlo teško podnijeti gledatelju. S druge strane, detaljnije se vide i posljedice nasilja. Isto tako, snimanje scene nasilja iz više kutova za gledatelja djeluje uznemirujuće, nego kada se scena snima samo iz jednog kuta, jer se snimanjem iz više kutova dobiva detaljniji prikaz, kako nasilja, tako i njegovih posljedica.

4. *Nasilje koje se tijekom jednog televizijskog sadržaja kontinuirano ponavlja u vidu kraćih scena* – Ranije smo u tekstu napomenuli da scene nasilja koje traju dugo, tako što se snimaju samo iz jednog kuta i kada se dinamika ne stvara s mnoštvom manjih kadrova, kod gledatelja izazivaju distanciranje i ne mogu da ostave štetni efekt na njihovu psihu.

Međutim, učestalo izlaganje kraćim scenama nasilja, kroz njihovo ponavljanje, pojačava identifikaciju gledatelja sa žrtvama i samo doživljavanje nasilja. Kod ovakvih emisija ili filmova, koji obiluju scenama nasilja, gledatelji dolaze u situaciju da, uslijed kontinuiranog osjećaja neugodnosti, pa i anksioznosti, postanu osjetljiviji i neodgovarajuće reaguju na stimuluse koji im dolaze iz vanjske sredine, nakon gledanja. Postoje i takve ponude u kojima se zahtijeva dominacija nasilnih scena koja potpuno stavlja u drugi plan ostalu radnju i ostale sadržaje. Napetost koja se stalno zadržava, bez rasterećujućih elemenata (pauze, komični elementi) ili bez smanjivanja na kraju (npr. sretan kraj) može da dovede do stanja visoke uznemirenosti. Napetost može da bude proizvedena s psihološkim obrascima pripovijedanja (npr. u psihotrileru) ili u akcijama koje sadrže nasilje (npr. u akcijskim filmovima). Stalno zadržanoj napetosti su naročito podložna djeca koja nemaju mehanizama kojim bi se zaštitili i rasteretili.

5. *Nasilje koje se promovira taj način što ga provode likovi pozitivci* – Veoma je važno da se vodi računa o tome tko su osobe koje su nasilne, jer kod figura, koje su naročito privlačne za gledatelje, nasilno ponašanje može da se doživljava kao legitimno. Nositelji simpatija mogu da promiču primjenu različitih oblika nasilja bez razloga, koji mogu da se oponašaju ili da se obrane kao uspješno ponašanje i ponašanje koje je ostalo bez posljedica i koje se spoznaje kao pravilno, uzorito i vrijedno oponašanja. Ukoliko postoje određeni rizični čimbenici, nasilno ponašanje može da se prihvati kao model za vlastiti repertoar ponašanja i radnji. Pozitivan lik u filmovima nikada ne biva kažnjen zbog svog nasilnog ponašanja, već, naprotiv, nagrađen, što u djetetovim očima predstavlja izvanredan model za oponašanje, pogotovo za djecu na ovom uzrastu koja još uvijek nemaju sposobnost uzročno-posljedičnog mišljenja, apstraktnog mišljenja. Oni nisu u stanju da radnju s filma prebace u stvaran kontekst, kontekst u kojem žive i u kojem oni nisu ti likovi iz filmova, koji su zaštićeni i kojima je sve dozvoljeno. Nositelji simpatija s visokim identifikacijskim potencijalom nad kojima je vršeno nasilje, dobivaju, naprotiv, emocionalnu sućut promatrača. Često se, kao reakcije, promatraju sažaljenje i strah. Nositelji antipatije koji koriste nasilje mogu, nasuprot tomu, da očekuju distancirajuće reakcije, a da kao oni koji trpe nasilje ne budu okarakterizirani kao žrtve, već kao oni koji to nasilje zaslužuju. Nasilje koje se događa nositeljima antipatije često se može promatrati u kontekstu nediferenciranih strategija rješavanja problema (npr. samopravda).

Pri tome, uopće ne dolazi u pitanje pravednost djelovanja dobrog protivnika koji se zalaže za pravednu stvar i koji je pozitivno okarakteriziran.

Pored toga što postoji jasna razlika između toga kako odrasli i djeca razumiju i doživljavaju scene nasilja, ova razlika postoji i među spolovima. Djevojčice ne gledaju scene nasilja da bi osjećale uzbuđenje i jezu, kao što to čine dječaci. One ne troše toliko energije da bi, jedna drugoj, opisivale scene koje su gledale. One mnogo češće izbjegavaju gledanje ovakvih scena, ali i ukoliko ih pogledaju, imaju potrebu da ih razjasne i da shvate zašto se neko ponaša nasilno. S druge strane, dječaci imaju potrebu da gledaju scene nasilja, da bi uz njih osjetili uzbuđenje i da bi ih podilazila jeza, ali i zbog toga što to predstavlja oznaku njihove vršnjačke skupine s kojom oni imaju potrebu da se identificiraju. Oni više funkcioniraju na instinktivnoj razini i nemaju potrebu da analiziraju i razumiju nečiju motivaciju da bude nasilan, kao što to imaju potrebu djevojčice.

Kada je riječ o ponudama scena nasilja, koje se odlikuju napetošću u detalju koji se odnosi na pojedine scene, treba da se ispita da li je napetost razgrađena rasterećujućim scenama ili pauzama. Ovdje naročito treba uzeti u obzir da mlađa djeca nisu u stanju da spoznaju filmske ponude u njihovom cjelokupnom kontekstu, već da ih razlažu u pojedinačne scene, zbog čega naročito treba da se odvaga moguće djelovanje problematičnih scena.

Prije nego što damo kriterije za označavanje, kada su u pitanju televizijski sadržaji koji u sebi sadrže nasilje, potrebno je da se napomene da oni, kod djece-gledatelja, imaju tri vrste utjecaja:

1. Utječu na pojavu *imitacije* kod djece. Više od 60% mlađe djece imitira omiljene junake iz crtanih filmova. Gledajući televiziju djeca dobivaju ponudu različitih vrsta ponašanja, a s obzirom na to da su likovi, koji su nasilni, vrlo često i privlačni ili pozitivci, to je još jedan argument više da se imitiraju.
2. *Uznemiruju* gledatelje. Iako medije gledamo onda kada želimo da se zabavimo ili opustimo, vrlo često se dešava da nas nasilni sadržaji uznemire, učine nesigurnim i nezaštićenim. Kod djece se posebno javlja to uznemirenje, jer ne mogu da razumiju mnoge odnose među odraslim ljudima, nisu dovoljno emocionalno i kognitivno zreli i nemaju dovoljno iskustva.
3. Gledatelji postaju *neosjetljivi*. Neosjetljivost nastaje kao posljedica prekomjernog gledanja nasilja na televiziji. Ono kod djece izaziva emocionalnu i kognitivnu otupjelost i

povećava prag tolerancije na nasilje. Ovo predstavlja dobar preduvjet da ta djeca postanu ravnodušna na nasilje i da ga promatraju bez potrebe da reagiraju, ukoliko se ono dešava u njihovom stvarnom životu, kao i da postanu žrtve nasilja a da toga i nisu svjesni.

Dječje poimanje nasilja se mijenja sukladno njihovom životnom iskustvu. Način na koji djeca razumijevaju scene nasilja ovisi i od razine njihovog kognitivnog razvoja. U Tablici broj 2, ispod ovog teksta, nalaze se prikazani različiti oblici nasilja i načini snimanja nasilnih scena, te uzrasti za koje bi ovakvi sadržaji bili štetni pa se ne bi trebali preporučati.

Tablica broj 2.

Kategorizacija televizijskih sadržaja sa scenama nasilja po uzrastima

Opis scene/oblika nasilja	Uzrasna kategorija	Objašnjenje kategoriziranja
Prikazivanje nasilja i njegovih posljedica u realističnom konceptu, kada je riječ o filmu (scena koje obiluju prikazima krvi, krvavih ljudi, unutarnjih organa, scena u kojima se izravno prikazuju posljedice nasilja nad ljudima i životinjama, scenama punim brutalnosti i izživljavanja nad žrtvama)	+14	Djeca mlađa od 14 godina nisu u stanju da se distanciraju od situacije u kojoj se nasilje prikazuje, i ono može da ima potencijalno štetni efekt na njihov razvoj.
Prikazivanje nasilja i njegovih posljedica na realističan način, izravnim snimanjem žrtava i okolice u kojoj se nasilje desilo (ukoliko je i okolica razorena), kada je riječ o reportažama, vijestima, dnevnicima ili "reality show" emisijama.	+14	Djeca mlađa od 14 godina nisu u stanju da se distanciraju od situacije u kojoj se nasilje prikazuje, i ono može da ima potencijalno štetni efekt na njihov razvoj.
Prikazivanje scena nasilja koje se odigravaju u zatvorenim i mračnim prostorima, iz kojih žrtva ne može da izađe. Scene sa zastrašujućom atmosferom, koja se postiže glazbenim efektima, te scene koje nude opasne i pesimistične sadržaje (npr. filmovi i emisije o samoubistvima, katastrofama).	+16	Ovakvi scenski efekti kod djece mogu da izazovu anksioznost, jer djeca, uslijed nemogućnosti da shvate da je akcija, koja se na televiziji prikazuje, samo fikcija, doživljavaju neugodnost i osjećaju strah (anksioznost). Njima je, u ovakvim scenama, najteže da podnesu nemogućnost žrtve da izbjegne nasilje.
Ponavljanje kraćih scena nasilja jedno određeno vrijeme tijekom emisije ili filma.	+16	Ovakvi sadržaji koji ne dozvoljavaju gledateljima rasterećenje, te ih kontinuirano opterećuju uznemirujućim sadržajima, potencijalno su štetni za djecu do 16 godina koja nemaju

		mehanizama obrane da bi se, od ovakvih sadržaja, distancirali.
Prikazivanje filmova ili emisija u kojima se nasilan čin detaljno opisuje, tako da ga je moguće ponoviti, odnosno kopirati.	+16	Ovakav način prikazivanja predstavlja potencijalni model za oponašanje, kao i model za rješavanje problema s kojima se mladi susreću.
Scene nasilja koje su snimane s kadrovima u krupnom planu, kadrovima koji daju detaljan prikaz i kadrovima iz blizine, u kojima postoje česti rezovi.	+14	Ovakve scene su uznemirujuće za gledatelje, podižu tenziju, prikazuju detaljne posljedice nasilja, kao i sam čin nasilja, a djeca mlađa od 14 godina nisu u stanju da se od njih distanciraju, da ih shvate kao fikciju.
Prikazivanje scena nasilja u kojima se barata različitim vrstama oružja i detaljno prikazuje način njihove uporabe.	+16	Scene koje mogu da predstavljaju potencijalni model oponašanja.
Scene u kojima su likovi, koji su popularni kod dječje populacije, kao i likovi koji su pozitivci u filmu, nasilni, a likovi koji su negativci trpe nasilje i ovo nasilje je prikazano na neprimjeren i uznemirujući način (neki od gore predloženih u tablici).	+14	Nasilno ponašanje likova pozitivaca predstavlja, također, model ponašanja koji djeci ukazuje da je nasilje jedan od načina rješavanja problema, vrlo učinkovit i, kao takav, poželjan.
Scene nasilja, detaljno prikazane, u kojima brutalno stradava mnogo ljudi.	+18	Ovakve scene djeluju zastrašujuće i izazivaju stanje anksioznosti i osjećaj bezizlaznosti i bespomoćnosti kod gledatelja.
Scene u kojima se nasilni čin ne prikazuje detaljno, niti njegove posljedice, ali koje nude informaciju da je nasilje poželjno, odnosno da se njim na učinkovit način rješava problem.	+12	Ovakve scene ukazuju djeci na to da je nasilje najbolji način da se izbore za ono što njima odgovara ili da se za svoja prava bore nasiljem. Ovaj uzrast djece isključivo vjeruje onome što vidi, jer mu je percepcija dominantna funkcija. Egocentričnost koja je prisutna onemogućava im da na događaje gledaju iz drugog kuta (druge pozicija koja je različita od njihove), tako da je ono što su vidjeli i kako su to doživjeli temeljni kriterij prosudbe.
Prikazivanje scena u kojima se koriste psovke, kako bi se neko povrijedio ili omalovažio, kao i scene u kojima je psovanje način komunikacije (psovka kao nešto što prati nečiji način izražavanja, poštapalica).	+12	Ovakav način izražavanja (psovanje) pojavljuje se kod djece uzrasta od 3-5 godina (sve u ovisnosti od toga kada progovore), te njegovo prikazivanje na televiziji može da bude još više poticajno.
Scene koje sadrže eksplicitan prikaz	+18	Gledanje ovakvih scena ostavlja

silovanja.		posljedice i na odraslog čovjeka. One su traumatične za djecu i mlade jer predstavljaju prikaz dominacije jedne osobe nad drugom, najčešće muškarca nad ženom, i to na način koji narušava svako dostojanstvo. Seksualni čin u ovakvim scenama predstavlja alat za nanošenje boli drugoj osobi. Posljedice od gledanja ovakvih scena mogu da budu emocionalne prirode, ali isto tako ovakve scene mogu da budu inspiracija za ponavljanje u stvarnom životu.
------------	--	--

KONZUMIRANJE ALKOHOLA I NARKOTIČKIH SREDSTAVA

Sadržaji u kojima se prikazuje konzumiranje alkohola i narkotičkih sredstava su posebno štetni za djecu koja se nalaze u periodu adolescencije, periodu u kojem je razvoj buran, kako psihički, tako i biološki i sazajni. Razvojne krize, kroz koje prolaze adolescenti, na određeni način kompliciraju život, te dovode do usložnjavanja odnosa s okolicom, naročito roditeljima i drugim odraslim autoritetima. Mladi često osjećaju da nisu shvaćeni i prihvaćeni i, uslijed nepostojanja odgovarajućih obrazaca ponašanja, kao i mehanizama obrane, mogu da, potaknuti sadržajima s televizije koji nude drogu ili alkohol kao rješenje svih problema, pokleknu pritisku i oprobaju se na tom polju.

Konzumiranje alkohola i narkotičkih sredstava u današnje vrijeme više nije rijetkost, a starosna dob konzumenata se iz godine u godinu smanjuje. Smatra se da se ovim opijatima ne mogu oduprijeti osobe koje su nesigurne i koje kod sebe ne nalaze odgovarajuće mehanizme obrane kako bi se suočili s problemom, već se prepuštaju opijatima različite vrste kako bi svoj problem, barem na kratko, potisnuli iz sjećanja. Prikazivanje načina korištenja narkotičkih sredstava, te posljedica, ali u onom pozitivnom kontekstu (npr. dovoljna je samo jedna tableta i sve se zaboravlja), samo je jedan od načina promidžbe ovog zla današnjice. Gledanje ovakvih sadržaja naročito je štetno za djecu mlađu od 12 godina, jer još uvijek nisu u stanju da razluče uzrok i posljedicu, te šta je stvarno a šta nije, a pri tome veoma vjeruju podacima s televizije. Ovakav odnos televizije prema narkotičkim sredstvima štetan je i za adolescente jer im nudi jedno od mogućih načina rješavanja problema. U periodima adolescentne krize, kada se mladi nalaze u bezizlaznoj situaciji jer imaju osjećaj da ih niko ne razumije, bijeg od stvarnosti predstavlja jedno od idelanih rješenja za njih. Ovaj bijeg od stvarnosti im omogućuju narkotička sredstva, koja se danas mogu nabaviti na svakom koraku.

Veoma je važno napomenuti karakterističan stav prema alkoholu koji je dosta široko rasprostranjen na ovim područjima, a koji se odnosi na običaj konzumiranja alkohola u većim količinama i u svakoj prilici, bilo da je ona vesela ili tužna. Alkohol se, čak, savjetuje i kao lijek, ali i kao sredstvo prevencije različitih oboljenja. Naša djeca odrastaju u ovakvoj sredini i onda je veoma teško spriječiti njihovo konzumiranje alkohola, kada dođu u period adolescencije, jer je to prosto nešto "normalno". Jedan vrlo značajan podatak jeste i to da je alkoholizam prvi uzročnik nasilja, kako u obitelji, tako i u okruženju. Zato bi se na televiziji trebali reducirati sadržaji koji

nude promociju alkoholu, ili barem označiti, pa da se na njih obrati pozornost od strane savjesnih roditelja.

Tablica broj 3.

Kategorizacija televizijskih sadržaja sa scenama u kojima se konzumiraju alkohol i narkotička sredstva po uzrastima

Opis scene/oblika nasilja	Uzrasna kategorija	Objašnjenje kategoriziranja
Scene u kojima se detaljno prikazuje konzumiranje narkotičkih sredstava i/ili alkohola, s njihovim posljedicama.	+16	Naročito su problematične scene u kojima se detaljno prikazuje način pripreme i konzumiranja droge, ali i one u kojima se ističe stanje korisnika nakon uzimanja, kada se korisnik osjeća opušteno, rasterećeno i kada njegovi problemi nestanu.
Scene u kojima se pozitivno govori o utjecaju narkotičkih sredstava i/ili alkohola.	+16	Ovakve scene, kao i one koje prikazuju način uzimanja narkotičkih sredstava, mogu da budu dobar način promocije njihovog djelovanja na ljudski organizam. One su potencijalno štetne za djecu koja se nalaze u periodu adolescencije i mogu da ostave slične posljedice kao i gledanje scena u kojima se detaljno prikazuje način korištenja droga.

TELEVIZIJSKI SADRŽAJI KOJI PRIKAZUJU SEKSUALNOST

Seksualnost se odnosi na samu jezgru ljudskog bića koja uključuje spol, rod, seksualni i rodni identitet, seksualnu orijentaciju, eroticizam, emocionalnu privrženost i ljubav, te reprodukciju²³. Seksualni nagon se javlja ubrzo po rođenju, dok se spolni identitet počinje formirati u ranom djetinjstvu, a konačno se uobličava u periodu adolescencije, kada dolazi i do seksualnog sazrijevanja. Bujanje seksualnosti u adolescenciji stvara adolescentima osjećaj snage i moći, i daje im nove mogućnosti da se približe svijetu odraslih. Njihove misli su uglavnom zaokupljene seksualnim odnosom i često im se dešava da ga zamišljaju i fantaziraju o njemu. Seksualno eksperimentiranje dio je uobičajenog seksualnog razvoja u adolescenciji, a prihvatanje svoje seksualnosti je dug i kompliciran proces.

Seksualni aspekt osobnosti mlade osobe uvjetovan je interakcijom niza bioloških, socijalnih, kulturoloških i drugih čimbenika koji determiniraju način prevencije i aktivnog pristupa zdravstvenih radnika, obrazovnih ustanova i društva na svoj, specifičnostima uvjetovan, način.

Određeni broj televizijskih sadržaja sastoji se od scena u kojima se, na izravan ili neizravan način, prikazuje seksualni odnos dviju ili više osoba, a koji ne spada u domen pornografije. Ovakvi sadržaji mogu da budu potencijalno štetni za djecu kao gledatelje, koji nemaju seksualnog iskustva, jer kod njih mogu da izazovu maštanje i fantaziranje koje nema veze sa stvarnošću. Isto tako mogu da budu i poticajni, naročito u periodu adolescencije kada se kod mladih javlja pojačana potreba za seksualnim iskustvom, da sadržaje koje su gledali na televiziji kopiraju u stvarnom životu. Rana seksualna aktivnost, kao jedan od oblika rizičnog ponašanja, uz nepromišljeno izlaganje riziku nastanka neželjene trudnoće, može da rezultira poremećajem reproduktivnog zdravlja s dalekosežnim posljedicama na zdravlje i reproduktivni potencijal individue. Zato je potrebno, što je moguće više, zaštititi djecu od sadržaja u kojima se prikazuju seksualni odnosi, ali sadržaja koji nisu samo pornografski, jer svako naslućivanje seksualnog odnosa, u periodu adolescencije, može da probudi znatiželju i želju za eksperimentiranjem.

Tablica broj 4

²³ Svjetska zdravstvena organizacija, 2001.

Kategorizacija televizijskih sadržaja sa scenama seksualnosti po uzrastima

Opis scene/oblika nasilja	Uzrasna kategorija	Objašnjenje kategoriziranja
Scene u kojima se seksualni odnos ne prikazuje eksplicitno, već se vidi da se odnos odvija (pri tome odnos u sebi sadrži i seksualno nasilno ophođenje prema jednom od učesnika), ali je penetracija skrivena.	+18	Ovakve scene, također, mogu da ostavljaju iste posljedice na gledatelje, kao i pornografske, s tom razlikom što se eksplicitno ne prikazuju spolni organi, pa to navodi gledatelja na zamišljanje.
Scene u kojima se prikazuju nage osobe i u kojima se samo može naslutiti da bi spolni odnos mogao da slijedi.	+14	Ovakve scene mogu da kod djece ovog uzrasta izazovu potrebu da dožive odnos koji su gledali na filmu ili u određenoj emisiji.
Scene u kojima se seksualni odnos samo naslućuje, a bez da se akteri prikazuju nagi.	+14	Ovakve scene mogu da kod djece ovog uzrasta izazovu maštanje i fantaziranje koje nema veze sa stvarnošću.
Scene u kojima odrasla osoba zavodi malodobnu, i da se taj njen čin podržava.	+16	Ovakve scene ukazuju na to da je ljubavni odnos malodobnika i odrasle osobe nešto što treba podržavati.
Scene u kojima odrasla osoba zavodi malodobnu, a malodobna prihvata takav odnos i koristi u svrhu postizanja određenog cilja.	+16	Pored ovog što je rečeno u prethodnom redu, ovakve scene treba ograničiti za gledanje djeci mlađoj od 16 godina, a naročito djevojčicama koje se nalaze u periodu adolescencije i koje bi, možda, odnos s odraslim muškarcem iskoristavale na različite načine. Isto kao i scene s nasiljem, i ovakve scene mogu da budu poticaj za imitaciju ove vrste ponašanja.
Scene u kojima se prikazuju nage muške ili ženske osoba, koje svojim plesom i razgolićavanjem zabavljaju druge osobe (npr. scene striptiza)	+16	Ove scene mogu da promoviraju ovakvu vrstu ponašanja, naročito ukoliko se u njima predstavlja striptiz kao jedan od načina zarade.

LITERATURA

- Bandura, A. (1990), Uloga procesa učenja u modelu razvoja ličnosti (u: *Proces socijalizacije kod djece*), Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- Calvert, S.L., Wilson, B.J. (2008), *The Handbook of Children, Media, and Development*, Blackwell, West Sussex.
- Đerić, I., Studen, R. (2006), *Stereotipi u medijima i medijsko opismenjavanje mladih*, Zbornik Instituta za pedagoška istraživanja, Beograd, 38, 2, 456 – 471.
- Evra, V.J. (2004), *Television and child development*, Lawrence Erlbaum Associates, New Jersey.
- Korać, N. (1992), *Vizuelni mediji i saznavni razvoj deteta*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- Korać, N., Gubaš, A. (1995), *Videolab: (De)construction of (Un)real Space*, Psihologija, Beograd, 209-213.
- Korać, N. (2002), *From 'out there' to 'in between': Preschoolers' Interpretation of Televised Images*, Psihologija, Beograd, 35, (1-2), 25-36.
- Korać, N., Vranješević, J. (2003), *A Roughly Mapped Terra Incognita: Image of the Child in Adult-oriented Media Contents*, Psihologija, Beograd, 36, (4), 451-469.
- Korać, N. (2005), *Medijska pismenost kao preduslov obrazovanja za medije: razvojnopsihološka perspektiva*, Pedagogija, Beograd, 60, (4), 511-521.
- Korać, N., Zečević, I., Bajraktarević, J. (2009), *Uticaj televizije na djecu i maloljetnike*, Regulatorna agencija za komunikacije, Sarajevo.
- Millwood Hargrave, A. (2003), *How Children Interpret Screen Violence*, BBC, BBFC, BSC, ITC, London.
- Pijaže, Ž., Inhelder, B. (1996), *Intelektualni razvoj deteta*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- Rot, N. (1994), *Osnovi socijalne psihologije*, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd.
- Vasta, R., Haith, M.M., Miller, S.A. (1998), *Dječja psihologija*, Naklada Slap, Zagreb.
- Vizek Vidović, V., Rijavec, M., Vlahović Štetić, V., Miljković, D. (2003), *Psihologija obrazovanja*, IEP – VERN, Zagreb.

Zečević, I. (2010). *Aktivno učenje i njegov uticaj na metakogniciju i obrazovno postignuće*. Doktorska disertacija odbranjena 20.03.2010. na Filozofskom fakultetu, Univerziteta u Banjaluci.

Zgrabljic Rotar, N. (2005). *Mediji – Medijska pismenost, medijski sadržaji i medijski utjecaji*. MediaCentar. Sarajevo.

Web stranice

http://www.media-awareness.ca/english/issues/violence/effects_media_violence.cfm

http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=61752